

סימן ג

בקשת גשמים בין פסח לעצרת בשנה שחונה בא"י

אייר תשס"ט

שאלה:

השנה לצערנו ירדו גשמים מועטים זו השנה הרביעית ברציפות, ונשאלנו: א. האם יש מקום להמשיך ולהתפלל על הגשם את תפילת "ועננו" ב"שומע תפילה" גם באביב, להמשך מילוי המאגרים? ב. אדם ששכח ושאל גשמים בכרכת השנים לאחר שהציבור החל לומר "ותן ברכה", האם צריך לחזור ולהתפלל (ככל שנה)? או שמא מכיוון שזקוקים אנו לגשמים אלו אין להחזירו?

תשובה:

- חלק א -

א. אמירת "ועננו" באביב

בשנת בצורת

במשנה במסכת תענית (פ"א מ"ז) נאמר: "עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרין ג' תעניות אחרות על הציבור... היחידים חוזרין ומתענין עד שיצא ניסן. יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר: 'הלא קציר חיטים היום'..." משמע שגשמים היורדים בחודש אייר והלאה אינם רצויים.

אך הירושלמי (שם פ"א ה"ח) שם ביאר שניסן הכוונה לתקופת ניסן ולא לחודש ניסן: "אמר ר' יוסי בי רבי בון ובלבד ניסן של תקופה". ובפני משה' ביאר שם:

"והיא שלושים יום אחר תקופת ניסן שאז הן סימן קללה". וב'קרבן העדה' (ד"ה ניסן של תקופה) ביאר: "והוא כשיגיע השמש לתחילת מזל שור". בנוסף לכך, מוסיף ר' שמואל בר רב יצחק בירושלמי (שם) עוד תנאי שבלעדיו הגשמים אינם נחשבים לקללה - "הדא דתאמר בשלא ירדו להן גשמים מכבר, אבל אם ירדו להם גשמים מכבר סימן ברכה הן". וכך פסק הרמב"ם (תענית פ"ג ה"ט): "יצא ניסן של תקופה, והוא כשתגיע השמש לתחילת מזל שור, אין מתענין, שאין הגשמים בזמן הזה אלא סימן קללה הואיל ולא ירדו כל עיקר מתחילת השנה". הרי שפסק מפורש כדברי הירושלמי הנ"ל, וכן פסק השו"ע (או"ח סי' תקע"ה ס"ז). וע"כ ודאי שיש מקום לדון האם יש להתפלל על גשמים לאחר הפסח. וכמו"כ יש לדון לגבי אדם ששכח ושאל גשמים לאחר הפסח - האם צריך לחזור, כפי שצריך לנהוג מי ששכח ושאל גשמים לאחר הפסח בשנה שאינה שנת בצורת.

זאת ועוד. המשנה לומדת שגשמי האביב הם סימן קללה מהפסוק "הלא קציר חיטים היום", כלומר, הגשמים מזיקים לקציר ולכן הם סימן קללה. אמנם בימינו, שניתן לייבא חיטים מחו"ל - גם אם הגשמים יפגעו ביבול החיטה, רוב

הכוללת, כל הגשמים נחשבים לגשמי בורות שיחין ומערות, ולכן יש לדון האם יש מקום להמשיך ולהתפלל לאחר הפסח עד פרוס העצרת את תפילת "וענו" ב"שומע תפילה" הלקוחה מתוך תפילות התענית.

[אמנם הב"י באו"ח סי' תקע"ה ביאר את הירושלמי דלבורות שיחין ומערות עד פרוס עצרת הכוונה לשמיני עצרת, ובכך השווה את הירושלמי עם הבבלי (בדף י"ט ע"ב) והכוונה שלאחר שעבר קיץ קשה עקב מיעוט גשמים בחורף שעבר, ולא נשארו מים בבורות, מתריעין מייד בשמיני עצרת של השנה החדשה, ולא ממתינים עד לזמן שראוי לגזור בו תענית בכל שנה. ומה שנאמר בירושלמי שאין מתפללין על מעשה ניסים - הכוונה להתרעה על האילנות לאחר פרוס הפסח, שמייד לאחר הפסח אין זה זמן הראוי לגשמים וירידת גשמים בזמן זה נחשבת למעשה ניסים.

אולם פירוש זה דחוק מבחינה מציאותית, שהרי מציאות של גשם היורד בין פסח לשבועות היא עניין מצוי ושכיח, ואינו חריג מדרכי הטבע, ולכן לא מסתבר לכנותו "מעשה ניסים". וכן הקשה בעל 'שיירי הקורבן' (על הירושלמי שם) על הב"י, וכתב שעדיף לבאר את הירושלמי עפ"י הריטב"א - ש"עצרת" הכוונה לחג השבועות, וכנ"ל. ואת הבבלי (בתענית דף י"ט ע"ב, שכתב: "מתריעין... על הבורות... אפילו בפרוס החג", וסתם "חג" סוכות משמע) הגיה הריטב"א כדי להתאימו עם הירושלמי (עיין ריטב"א על דף י"ח ע"ב) ואז יוצא כדברינו לעיל].

החקלאים ישמחו בהם ויראו בהם סימן ברכה, שהרי גשמים אלו נצרכים למילוי מאגרי המים, ובסופו של דבר מכסות המים שהחקלאים רשאים לצרוך מושפעת מכמות הגשם הכללית שיוורדת בכל עונת החורף ומילוי המאגרים. כמו כן גשם בתקופת האביב לאחר שנת בצורת יאפשר לעצי הפרי לשרוד את הקיץ וימנע נזק בלתי הפיך!

ואכן מצינו במשנה תענית פ"ג מ"ב: "ירדו לצמחים אבל לא לאילן, לאילן אבל לא לצמחים, לזה ולזה אבל לא לבורות לשיחין ומערות - מתריעין עליהן מיד". ובירושלמי שם (פ"ג ה"ב): "מתריעין עליהן מיד - תני: מתריעין על האילן בפרוס הפסח, לבורות לשיחין ולמערות בפרוס העצרת". וביאר ב'קרבן העדה' (שם ד"ה בפרוס הפסח): "י"ד יום קודם פסח, וקרי ליה פרוס... וי"ד יום הם המחצה", עיי"ש. ושואלת הגמ': "מעשה אפילו יותר מכן?", וביאר ב'קרבן העדה' (שם ד"ה ופירך מעתה) "אם על הגשמים שבבורות - אפילו לאחר עצרת נמי מתריעין, שהרי ימותו בצמא ואין לך צרה גדולה מזו!". ועונה הגמ': "מעשה ניסים, ואין מתריעין על מעשה ניסים".

מדברי הירושלמי אנו למדים שלהתפלל על גשמים לאחר חג השבועות זו מעין 'תפילת שווא', שכן לא ראוי להתפלל על נס החורג מדרכי הטבע. אך עד שבועיים לפני חג השבועות אין זה נס, ולצורך בורות שיחין ומערות מתריעין. ובימינו, שמי התהום ומי הכינרת משמשים לשתיה ולהשקיית השדות והמטעים, והם מושפעים מכמות הגשמים השנתית

ב. דעת הרא"ש

יאכלוהו כלו. למה לא נעשה כבני א"י... אלא שבבבל היו עושים כפי הצריך להם... בא"י כפי הצריך להם". לכן מסיק הרא"ש, שבאשכנז שצריכים גשם מוקדם כדי שזרעי החיטה לא יאכלו ע"י עכברים וכדו', וגם גשמים מאוחרים כדי להבשיל את החיטה – ראוי לשאול את הגשמים החל מז' במרחשוון ועד העצרת. הרא"ש מביא ראיה לדבריו מהגמ' בתענית (דף י"ד ע"ב): "שלחו ליה בני נינוה לרבי: כגון אנן, דאפי' בתקופת תמוז בעינן מיטרא, היכי נעביד, כיחידים דמינן או כרבים דמינן? כיחידים דמינן ובשומע תפילה, או כרבים דנינן ובברכת השנים? שלח להו: כיחידים דמיתו ובשומע תפילה. מיתבי, א"ר יהודה: אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרויין על אדמתן, אבל בזה"ז – הכל לפני השנים, הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן. אמר ליה: מתנית רמית עליה דרבי? רבי תנא הוא ופליג. מאי הוי עלה? רב נחמן אמר בברכת השנים רב ששת אמר: בשומע תפילה. והלכתא בשומע תפילה". מכאן מדקדק הרא"ש, שרבי הורה לבני נינווה לשאול גשמים בשומע תפילה כיחידים רק מפני שנינוה הייתה עיר אחת חריגה. אבל לגבי ארץ אשכנז, שהיא רחבת ידיים, מודה רבי ששואלין בברכת השנים אפילו לאחר הפסח, וכ"ש שמזכירין גשמים. אלא שלמרות הוכחותיו, לא מלאו ליבו של הרא"ש לשנות המנהג, בניגוד לדעת רבים שחלקו עליו. אך בשנת חמשת אלפים ושבעים ושלש שהיה עצירת גשמים קשה, ניסה הרא"ש להנהיג כדבריו, וכך מסיים הוא את דבריו:

בגמ' במסכת תענית (דף י') מובא שזמן התחלת שאלת הגשמים המוזכר במשנה (ז' במרחשוון) אינו אלא מנהג א"י, אבל בבבל היושבת על הנהרות שואלים גשמים החל משישים יום לאחר תקופת תשרי. מכאן הסיק הרא"ש בתשובותיו (כלל ד' אות י'), שבארצות אשכנז הקרות, שבהם התבואה מבשילה מאוחר, ודווקא באביב היא זקוקה לגשמים רבים (בניגוד לארץ ישראל החמה שאז התבואה כבר בשלה והגשמים רק מרקיבים אותה) – ראוי להמשיך ולשאול את הגשמים עד העצרת! אמנם לגבי התחלת זמן שאלת הגשמים, מנהג אשכנז היה דווקא כמנהג א"י, להתחיל לשאול בז' במרחשוון, ולפיכך היו שטענו כנגד דברי הרא"ש – כיצד ניתן לאחוז במנהג א"י לגבי התחלת שאלת הגשמים, ומאידיך לא לקבל את מנהגם לגבי זמן סיום שאלת הגשמים? על דבריהם משיב הרא"ש שעניין שאלת הגשמים נקבע בכל מקום לפי צרכיו, ופסק הבבלי בעניין הגשמים אף הוא נובע מצורכי בבל המקומיים, וז"ל: "ה"מ [=שהלכה כבבלי] בדבר איסור והיתר וחיוב ופטור טומאה וטהרה, אבל דבר התלוי בצורך השעה ואין בו שינוי לעבור על ד"ת, ראוי לילך אחר השנים והמקומות והזמן. דבבל שוכנת על מים רבים ולא היו צריכים גשמים עד ס' לתקופה, או היה זמן הזרע מאוחר בבבל. אבל בארץ אשכנז שזמן הזרע הוא מחצי תשרי ואילך הדבר ידוע שאם לא ירדו גשמים מייד אחר הזרע שהוא מתקלקל שהעופות והעכברים

החמה, אין שואלין אותו בברכת השנים אלא בשומע תפילה. ואפילו עיר גדולה כננוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה או אשכנז בכללה כיחידים דמו בשומע תפילה". וכתב במ"ב ס"ק ט': "ונראה דלפי"ז דכ"ש שיש לנו לשאול מטר בשומע תפילה אחר ז' מרחשון או בין פסח לעצרת במקומות הצריכין לכך, דהא אפילו בתקופת תמוז דסימן קללה הם שואלין בשומע תפילה".

דברי המ"ב הללו נאמרו בחו"ל, שכפי שראינו, ברבים מהמקומות הגשמים נצרכים שם גם לאחר הפסח. ומה הדין בארץ ישראל? האם גם שם הדבר ניתן לשיעורים, לפי צורך השעה? או שמא בארץ ישראל יש לנהוג כעיקר דין המשנה שנשנתה בארץ ישראל, ואין לשאול על הגשמים לאחר הפסח אפילו בברכת "שומע תפילה"? חקירה זו יש לחקור גם בדברי הרא"ש עצמו – האם סבר לומר שבשעה שיש צורך בגשמים לאחר הפסח ניתן לשאול אותם גם בברכת השנים ואפילו בארץ ישראל, או שמא בארץ ישראל חובה להיצמד לדינא דמשנה שהגשמים הם סימן קללה לאחר הפסח כיוון שבד"כ כך נוהג?

ובביצחק יקרא' (לגר"א נבנצל שליט"א; סי' קי"ז ס"ב ד"ה יחידים) כתב בדעת הרא"ש כאפשרות השניה מסברה – שהרי ברור שבקיץ יש לבקש "ותן ברכה", ורק באשכנז ששם הצורך בגשם בין פסח לעצרת הוא תמידי ביקש הרא"ש להמשיך ולומר בברכת השנים "ותן טל ומטר". אך בא"י, גם אם נוצר צורך שכזה – הוא איננו תמידי, ולכן אי אפשר להחשיבו לצורך

"ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלוקים חיים, גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בביהכ"ס שאני מתפלל בו, אע"פ שהייתי יכול לשאול, אע"פ שאני יחיד, כיוון שצורך רבים הוא. מ"מ לא רציתי לעשות אגודות אגודות".

וכך כתב הטור (באו"ח סי' קי"ז, ב'): "ויחידים הצריכים למטר אחר כך (אחרי פסח) שואלין אותו בשומע תפילה אפילו עיר אחת גדולה כננוה כיחידים דמו ושואלין אותו בשומע תפילה. אבל ארץ אחת כולה, כמו ספרד בכללה או אשכנז בכללה, אם צריכים למטר אח"כ [=אחרי הפסח] כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל בתשובת שאלה שיכולין לשאול אח"כ בברכת השנים כפי הצורך להם". וצ"ע כיצד מלאו ליבו של הטור לפסוק זאת הלכה למעשה כנגד דעת הרבים, והרי הרא"ש חזר בו ממסקנתו לאחר שלא נתקבלו דבריו, ולא רצה לעשות אגודות אגודות? וצ"ע. [ואולי ניתן שיישב שהרא"ש לא חזר בו עקרונית, אלא רק מעשית לא רצה ליצור אגודות אגודות לאחר שראה שדבריו לא התקבלו ע"י חבריו או ע"י הציבור. אך הטור המשיך את מלחמתו של אביו וכתב שכך ראוי לנהוג, מתוך תקווה שדבריו ודברי אביו יישמעו, ותחזור ההלכה למקומה כעיקר הדין].

וכן משמע בב"י (שם) שדברי הרא"ש לא נתקבלו להלכה, וגם מדברי הר"ן בתענית (ב' ע"א ד"ה ואיכא למידק) לא משמע לחלק. ולכן הסיק בשו"ע (או"ח קי"ז ס"ב): "יחידים הצריכים למטר בימות

“רבים” אלא לצורך “יחידים”.

ג. שאלת גשמים בתקופת תמוז

העולה מדברינו, שלכו“ע, גם לחולקים על שיטת הרא“ש, כאשר יש צורך מקומי ל”יחידים” בגשמים, הם רשאים לשאול על הגשמים לאחר הפסח בברכת “שומע תפילה”, גם בארץ ישראל. וכן משמע מסתימת השו“ע בסי’ קי”ז ס”ב שכתב במפורש שיחידים הצריכים למטר בימות החמה שואלים ב”שומע תפילה”, ולא חילק בין א”י לחו”ל.

אך עדיין עלינו לברר להלכה מהו סוף הזמן שבו רשאים היחידים לשאול על הגשמים? האם הם רשאים לשאול עליהם כל הקיץ, או רק עד העצרת?

הב”ח (בסי’ קי”ז ד”ה ומ”ש ויחידים) כותב: “דין עיר אחת כננוה הוא תלמוד ערוך סוף פ”ק דתענית דאפילו בתקופת תמוז שואלין בשומע תפילה... ונראה דלפי”ז כ”ש שיש לנו [כלומר, במקומות הזקוקים לכך בחו”ל י.ו.] לשאול מטר מז’ במרחשון בשומע תפילה כשצריכין לכך דהא אפילו בתקופת תמוז דסימן קללה הן הגשמים שואלים בשומע תפילה כשצריכים למטר כ”ש בימות הגשמים”.

אלא שהוסיף “מיהו קבלתי דיש לזהר שלא לשאול גשמים כלל שלא בזמן שתקנו חכמים אפילו בשומע תפילה אלא מרצין לפניו יתברך בתעניות ובסליחות בי”ג מידות ואומרים פסוקים ומזמורים של מטר אבל אין שואלין ותן טל ומטר”. הב”ח מביא ראיה מרבה (תענית דף כ”ד ע”ב) שהתפלל על גשמים בתקופת תמוז ובאו גשמים, ובחלום הלילה הופיע אליו

אביו וגער בו על כך שגרם טירחא כלפי שמיא, וכדי לכפר על כך קיבל רבא על עצמו גלות. הב”ח יוצא מנקודת הנחה שרבא לא נהג כנגד הדין ולכן התפלל על הגשמים בברכת “שומע תפילה”, ואעפ”כ הייתה כנגדו קפידא. [ואע”ג שרש”י פירש שם שהקפידא הייתה על כך שהטירחא כלפי שמיא שגרם הייתה שלא לצורך הציבור, אלא למלאת רצונה של איפרא הורמיז אימו של שבור מלכא, ומשמע שאילו היה צורך לציבור בגשמים מותר היה להטריח על כך אפילו בתקופת תמוז! אעפ”כ מסיק הב”ח שניתן ללמוד מהסיפור שהורדת גשם בתמוז נחשבת ל”טירחא”, וא”כ אף אם לראשונים היה מותר לגרום לטירחא כלפי שמיא לצורך הציבור, לאנשים פחותים כערכנו אין מן הראוי לעשות כן, ואפילו בברכת “שומע תפילה”, ומי שעושה כן מסתכן בנפשו. ומסיים הב”ח: “ושמעתי ששני גדולים עשו מעשה כשהיה עצירת גשמים בימות החמה לשאול בציבור ‘ותן טל ומטר’ ב”שומע תפילה’ ונאסף כל אחד לעמיו באותה שנה, ותלו הדבר בדאטרחו קמי שמיא”. והדברים מבהילים.

אלא שאף אם נחשוש לדברי הב”ח, נראה לומר שכל הקפידא היא בדבר שהוא “טירחא כלפי שמיא”, כגון תפילתו של רבא על הגשמים בתקופת תמוז. כמו כן, המעשה בשני הגדולים שמתו באותה שנה אף הוא היה בעקבות שאלת גשמים בימות החמה. אבל מפסח ועד פרוס עצרת, אע”פ שזה לאחר הזמן הנקוט במשנה, מ”מ בירושלמי (שהובא לעיל) נאמר במפורש שאין זה “מעשה ניסים” ומכיוון שאין

ד. מסקנה

כאשר הייתה עצירת גשמים וגם לאחר הפסח עדיין זקוקים לגשם, יכולים היחידים להמשיך ולהתפלל על הגשמים בברכת "שומע תפילה", וכן פסק השו"ע (או"ח סי' קי"ז ס"ב). והמ"ב (שם ס"ק ט') חשש לדעת הט"ז, וכתב שהחזן לא יאמרנו בקול רם בחזרת הש"ץ, אך הוסיף שאם ישנה הש"ץ מנוסח בקשת הגשמים המקובל, ולא יאמר "ותן טל ומטר" אלא יאמר זאת בלשון אחרת ובשילוב פסוקים המביעים את הצורך בגשם - מותר. ואם כן נראה, שמותר לש"ץ לומר את תפילת "ועננו בורא עולם" בברכת "שומע תפילה", אך ייתכן שראוי לו להשמיט ממנה את המילים: "תן טל ומטר על פני האדמה" ויחליפן בביטוי אחר. אעפ"כ, ולמרות שאנו חיים במושב חקלאי שתושביו מרגישים יום יום את הצורך בגשמים, לא מלאני ליבי להורות לש"ץ לומר "ועננו בורא עולם" לאחר הפסח מחשש ל"לא תתגודדו" (כדברי הרא"ש שם), וכדי שלא ניראה מן המתמיהין. ולצערנו, אף בחורף עצמו לא זכינו לאחדות מלאה בעניין זה בין כל קהילות ישראל, וחלק גדול מציבור יראי ה' הגרים בערים הגדולות ואינם חשים את הצורך בגשמים, לא התפללו את תפילת "ועננו" גם בזמן שלא היה ספק הלכתי על הצורך לאומרה (והלוואי שנצליח להתאחד בתפילה בימות החורף אם נצטרך. ויה"ר שלא נצטרך לכך). וכן יש לחשוש לדעת ט"ז (שם) שפסק שלא לומר "ועננו" לאחר הפסח בחזרת הש"ץ, אלא רק ביחיד. וגם

בדבר נס וזהו עניין טבעי - אין זו טירחא כלפי שמיא! לכך נראה שבתקופה מפסח עד פרוס עצרת אין מקום לחשוש לחשוש של הב"ח. ואף שהב"ח הסיק מראיותיו שבחו"ל אסור להקדים ולבקש גשמים מז' במרחשון אפילו ב"שומע תפילה", אף שירידת גשמים בזמן זה אף היא אינה בגדר נס! מ"מ מכיוון שלגבי התקופה שבין פסח לעצרת מצאנו לכך סמך מפורש מהירושלמי, ובלאו הכי דברי הב"ח הם חידוש מפליג (להביא ראיה מהטרחא לצורך מלכות זרה אל הטרחא לצורך ציבור הסובל מבצורת), לכן נראה שאין להקיש בין פרקי הזמן השונים. וכן הקשה חתנו הט"ז (בסי' קי"ז ס"ק ב') וכתב: "אבל במקום שיש צורך בגשמים אין שום טעם או ריח טעם למנוע בקשה של גשמים בשומע תפילה כדאיתא בסי' קי"ט ששואל אדם צרכיו בשומע תפילה, ועיין מש"כ שם, וחלילה שיהיה אדם נענש על ככה", עי"ש. אלא שמסיק שם הט"ז, דאף שמותר לבקש ב"שומע תפילה", צריכים לעשות זאת כיחידים (אע"פ שבפועל כל הציבור זקוק לגשמים), ולפיכך לא ישאלו גשמים בחזרת הש"ץ אלא רק בתפילת לחש. ומוסיף הט"ז וכותב, שש"ץ שיאמר תפילה לגשם ב"שומע תפילה" חמור יותר מיחיד שיאמרנה ב"ברכת השנים", שהרי חכמים הקפידו על תפילות הציבור שייאמרו רק בזמן הראוי להם. ולכן מסיק הט"ז שעונשם של "שני הגדולים" בא להם מפני שהתפללו על הגשם בציבור.

שלא כמותו, ולכן הטועה ושאל גשם לאחר הפסח צריך לחזור, אפילו במקום שכולם זקוקים עדיין לגשם. אלא שמכל מקום הב"י חשש לדברי המהר"י אבוהב וכך כתב: "ומ"מ כיוון שהרב (מהר"י אבוהב) ספק עלינו את הדבר מי יקל ראש כנגדו, ולכן ראוי לצאת מידי ספק ולחזור ולהתפלל בתורת נדבה". וה'דרכי משה' (שם אות ב') כתב: "ולי נראה דאין לספק בדבר כלל, אלא דברי מהר"י אבוהב נכונים בטעמים דאין להחזירו, וכדאי הם הרא"ש והרמב"ם והר"ן לסמוך עליהם בדיעבד. וכבר כתבתי לעיל דהם הסכימו לדברי הרא"ש". [ה'דרכי משה' משווה זאת למחלוקת הראשונים בדיני הסבה (סי' תע"ב) שהטור פסק שבמקום שצריך להסב אם אכל ושתה בלא הסבה לא יצא, והראב"י כתב דבזה"ז שגם בסעודות מכובדות אין רגילים לישב בהסבה גם בליל הסדר אין צריך להסב. ושם מנהג העולם הכריע בניגוד לדעת הראב"י ואם שתה ללא הסבה צריך לחזור ולשתות, אך בכוס שלישית, שאסור לשתות אחריה, סומכים על דעת הראב"י בדיעבד. וה"ה בענייננו, אף שהמנהג הכריע שלא כרא"ש והמהר"י אבוהב, בדיעבד שיש חשש ברכה לבטלה, יש לסמוך על דבריו. ובשו"ע (ק"י"ז ס"ב) פסק המחבר כדבריו בב"י, שאם טעה יחזור ויתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים; והרמ"א פסק כשיטתו ב'דרכי משה', שאינו מחויב לחזור כלל.

מדברי השו"ע שכתב "ומיהו אם בארץ אחת כולה הצריכים מטר בימות החמה טעה בה יחיד" וכו', משמע שמדובר

היחיד, אין לו לאומרה אלא עד פרוס עצרת, כהירושמי הנ"ל.

וגם כאן עדיין ליבי נוקפני, שמא בא"י לא שייך דין "יחידים", שהרי עמ"י בא"י נחשב ל"כלל ישראל" (עין רמב"ם סה"מ עשה קנ"ג), ואם כך לא שייך יחידים פרטיים שיתפללו ב"שומע תפילה" אלא כשיהיה פסק אחיד של גדולי ישראל לכל ישראל, ואז כולם יתפללו ב"שומע תפילה", ואעפ"כ רק ב"שומע תפילה" – כדי שלא לשנות מכל שנה שבד"כ זו קללה, כה'יצחק יקרא' לעיל, ועדיין צ"ע.

- חלק ב -

א. אמירת "ותן מל ומטר" בשוגג באביב של שנה שחונה

לעיל הבאנו את דברי הרא"ש, שכאשר אזור שלם בחו"ל זקוק למטר לאחר הפסח, יכולים בני האזור להמשיך לשאול גשמים בברכת השנים כפי צורכם. אלא שלמעשה, משראה שדבריו לא התקבלו, חזר והורה שלא לעשות זאת כדי שלא ייעשו ישראל אגודות אגודות.

וכתב מהר"י אבוהב: (הובא בב"י או"ח סי' קי"ז ד"ה ומ"ש): "נראה מכאן ראייה, שאם היחיד טעה ושאל גשם בזמן שהיה מן הדין לשאול טל – שלא יחזור, מאחר שהאמת נראה כדברי הרא"ש, ואפילו ביחיד יש לו מקום להתפלל. אלא מהסיבה הנזכרת היכא שהתפלל בדיעבד, שאין בכאן זאת החורבה, נראה שאין צריך לחזור, וצ"ע".

והב"י חולק על דבריו וכותב שכיוון שדברי הרא"ש לא נתקבלו ומנהג העולם שלא כמותו הרי זה כאילו נפסקה הלכה

**ב. האם נוהגים היום
להתפלל תפילת נדבה מספק?**

אלא שכל דברינו שבשנה שחונה עד פרוס עצרת אם טעה ואמר טל ומטר אינו חוזר – זה לפוסקים כרמ"א, אך לבני עדות המזרח הפוסקים כהשו"ע, לכאורה, עדיין הדבר ספק, ולכאורה צריכים לחזור ולהתפלל תפילת נדבה מספק, כפי שפסק השו"ע. אלא שנראה לומר, שלמעשה, גם הפוסקים כשו"ע לא יחזרו כיום להתפלל תפילת נדבה בכה"ג, שהרי השו"ע (או"ח סי' ק"ז ס"ד) פסק: "הרוצה להתפלל תפילת נדבה, צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוון בתפילתו מראש ועד סוף, אבל אם אינו יכול לכוון יפה, קרינן ביה: 'למה לי רוב זבחיכם', והלואי שיוכל לכוון בג' תפילות הקבועות ליום". וכתב ע"ז הגר"א נבנצל בשם הגרש"ז ('ביצחק יקרא' שם ס"ד ד"ה הרוצה) שבזמן הזה שאין מכוונים, ראוי למעט בתפלת נדבה אפילו במקרים שבהם כתבו הפוסקים שיתנה בנדבה מספק. ולכן נראה שכיום אף הפוסקים כהשו"ע לא יחזרו, מטעם ספק-ספקא: שמא השו"ע מודה לשיטת המהר"י אבוהב שכתב על דבריו: "מי יקל ראש כנגדו", ורק "מהיות טוב" הציע תפילת נדבה, כדי לצאת ידי הכל. אך אם כיום לא מתפללים תפילת נדבה, ממילא חזר הדין כמהר"י אבוהב [ראיה לכך מדברי הרמ"א שהוסיף: "אבל אינו מחויב לחזור כלל", ולא כתב "וי"א כדרכו כשחולק וכן כשכתב השו"ע להתפלל נדבה הוסיף לפני "אם רוצה", משמע שגם בדבריו הבין

דווקא כשהייתה עצירת גשמים באותה שנה, אבל בלאו הכי מחזירין אותו. וכן כתב ב'ביאור הלכה' (שם ד"ה הצריכים מטר), אלא שהסתפק לגבי חו"ל שמא בכל שנה אין חוזרים בין פסח לעצרת, מכיוון שתמיד זקוקים לגשמים באותה עת, ומסיק דהוי ספקא דדינא וע"כ יחזור ויתפלל ויתנה שאם לא יצא ידי תפילה תהא חובה, ואם כבר יצא – תהא נדבה. דברי השו"ע והרמ"א והמהר"י אבוהב מבוססים על שיטת הרא"ש, שמעיקר הדין היה צריך להזכיר בחו"ל טל ומטר גם לאחר הפסח, במקומות שזקוקים לכך. אם כן קשה, כיצד התבססו האחרונים הנ"ל על דבריו והסיקו לקולא אף בארץ ישראל, שבה המציאות הנורמלית היא שגשמים אינם סימן ברכה לאחר הפסח? ונראה לומר, שלמעשה אין לחלק לעניין זה בין חו"ל לארץ ישראל, שהרי עיקר הטעם שאין מזכירים טל ומטר לאחר הקיץ הוא סימן הקללה שבכך, ולכן בשנת בצורת שהכול זקוקים למטר, אי אפשר לומר שהוא ייחשב לקללה. וכן משמע מ'ביאור הלכה' (שם ד"ה הצריכים מטר). וכן פסק הגר"א נבנצל שליט"א ב'ביצחק יקרא' (סי' קי"ז ס"ב ד"ה יחידים) דאם אינו סימן קללה לא יחזור ויתפלל. והסיק בשם רבו הגרש"ז זצ"ל דה"ה אם שאל מטר בא"י אחר שמיני עצרת קודם ז' במרחשון דלא יחזור, דאינו סימן קללה וכנ"ל. וכ"כ בגליון רעק"א לשו"ע (שם סעיף ג' ד"ה בימות החמה) בשם שו"ת מהר"ח ש"ח ג' סי' ג'.

או לציבור. לכן רק כאשר מצטרף לכך ספק נוסף – שמא לא שכח והתפלל כראוי בלא בקשת טל ומטר – פסק ב'לוח ארץ ישראל' שאינו חוזר, דאז הוי ספק-ספקא – שמא התפלל כראוי, ואת"ל שמא לא התפלל כראוי – שמא בשנה שחונה שאין הגשמים קללה בתקופה זו, אין להחזירו. את סיוג דין זה עד תחילת הקציר, ניתן לבאר ע"פ המשנה (תענית פ"א מ"ז): "יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה, שנאמר: 'הלא קציר חיטים היום...'. משמע שאף אם נאמר שדברי הרא"ש וסיעתו תקפים גם בארץ ישראל, וגם בה יש מקום בשנת בצורת לשאול גשמים לאחר הפסח – כל זה מותנה בכך שהגשמים אינם סימן קללה, כלומר: טרם התחיל הקציר. (וראה ירושלמי תענית פ"א ה"ח שהובא בתחילת תשובתנו, שהכוונה ל"תקופת ניסן", כלומר לפי עונת השנה שבה מתחיל בפועל הקציר, ולא לפי התאריך). לכן כשמגיעה תקופת "קציר חיטים", אף שהייתה שנת בצורת, חוזר הדין לדין הרגיל של הטועה ושואל גשמים בקיץ – שחוזר ומתפלל.

ד. כיצד מחשבים את "תקופת ניסן"?

כאמור, הירושלמי מבאר את דברי המשנה "יצא ניסן" – ל"תקופת ניסן". וביאר שם ב'פני משה' שאין הכוונה שתסתיים תקופת ניסן ותגיע תקופת תמוז, אלא הכוונה היא שיעברו שלושים יום מתחילת תקופת ניסן. וכן ביאר ב'קרבן העדה' (שם) ד"ה ניסן של תקופה): "והוא כשיגיע השמש לתחילת מזל שור" (כלומר, תחילת מזל אייר). וכך פסקו הרמב"ם (פ"ג

שאינן זה חובה), ואף אם השו"ע סבור שתפילת הנדבה היא הפתרון היותר טוב. אך כיום שאין אנו מכוונים כדבעי, א"כ יש לומק ספק בברכות לקולא ושכ ואל תעשה עדיף.

ג. עד מתי אין המועה בשנה שחונה חוזר ומתפלל?

ב'לוח ארץ ישראל' לגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל (א' דחווה"מ פסח) כתוב: "בשנה שחונה ח"ו באופן שא"י כולה צריכה למטר אז (עד תחילת הקציר) בספק לו אם אמר 'טל ומטר' אינו חוזר (או"ח קי"ז) – הגר"י מאלצאן זצ"ל".

ודבריו צריכים עיון: א. מדוע פסק כן רק בספק אם אמר 'טל ומטר', ולא כתב כן אף על מקרה שבודאי הזכיר 'טל ומטר', וכדעת הרמ"א? ב. מדוע סייג את דבריו (בסוגריים) "עד תחילת הקציר" ולא כתב "עד העצרת" כלשון הרא"ש?

ונראה לבאר, שלדעתו דברי הרא"ש וסיעתו והשו"ע והרמ"א המתבססים עליו, נאמרו דווקא לגבי חו"ל, ששם תמיד זקוקים לגשמים לאחר הפסח. אבל לגבי ארץ ישראל בשנת בצורת, יש ספק האם ניתן לדמותה לחו"ל לעניין זה, שהרי בארץ ישראל הייתה תקנה מפורשת של חז"ל שלא לשאול גשמים בברכת השנים החל מיו"ט ראשון של פסח, ואם כן כל השואל גשמים הרי זה משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות! ואע"פ שזקוקים עדיין לגשם, אי אפשר לשנות את קביעת חז"ל בגלל אירוע משתנה, וכל שניתן לעשות הוא לשאול זאת בברכת "שומע תפילה" כדין כל הבקשות המזדמנת לאדם

שליט"א (ביצחק יקרא' סי' קי"ז ס"ב) אף אם ודאי אמר טל ומטר, אם אינו סימן קללה, לא יחזור (כך דייק מ'ביאור הלכה' שם ד"ה הצריכים למטר). ומשמע מדבריו שהדבר הקובע הוא האם בפועל הגשמים הללו הם סימן קללה או לאו. ולדבריו אין זה נחשב למשנה ממטבע שתיקנו חכמים בברכות, שהרי חז"ל הסמיכו את תקנתם בעניין זה למציאות החקלאית. ומכיוון שבשנת בצורת למעשה אין הגשמים סימן קללה - טעותו אינה טעות מוחלטת, ולפיכך לא יחזור.

מאיך, לפי 'לוח ארץ ישראל' רק בספק אם אמר "טל ומטר" אינו חוזר (עד הקציר), אך אם בודאי טעה - חוזר.

וכיוון שנפסק להלכה שספק ברכות לקולא - ראוי לפסוק כדעת 'ביצחק יקרא' דאף אם ודאי טעה ואמר טל ומטר לא יחזור.

ב'ביצחק יקרא' לא הזכיר את ההגבלה עד תחילת הקציר, ורק סתם וכתב "אם אינו סימן קללה". ונראה שהסיבה לכך היא מפני שבירושלמי (שם פ"א ה"ח) נאמר רק כאשר לא ירדו גשמים כלל ורק לאחר תקופת ניסן ירדו גשמים - אז זה סימן קללה. אבל אם ירדו גשמים לפני כן, אף גשמים מאוחרים הם סימן ברכה. וכך פסק הרמב"ם (שם פ"ג ה"ט). (ואולי זו הסיבה שגם ב'לוח ארץ ישראל' כתב הגבלה זאת בסוגריים, מפני שהדבר תלוי אם ירד גשם קודם לכן).

ואילולי דמסתפינא הייתי אומר, שבימינו, שאין סכנת רעב גם אם יתקלקלו החיטים הגדלים בארץ ישראל, ייתכן שמילוי מאגרי המים הוא הדבר החשוב ביותר, והוא המכריע את יכולת ההשרדות של

מתענית ה"ט), ושו"ע (סי' תקע"ה ס"ז). תקופת ניסן עפ"י חשבון 'תקופת רב אדא' חלה ב: 7-8 באפריל, וא"כ היום השלושים של התקופה יוצא ב: 7-8 במאי. מבירור שערכתי עם מנהל ענף גידולי שדה במשק רמת מגשימים (מאיר שטרן), התברר שזמן קציר החיטים ברמת הגולן הוא בין ה-15 במאי ל-5 ביוני, ואכן זה תואם את דברי הירושלמי הנ"ל כפי שפירושהו המפרשים. כמו כן התברר שאכן מבחינה חקלאית הגשמים מועילים לחיטים עד זמן הקציר, כל זמן שאינם יבשים לגמרי.

זאת ועוד. בירושלמי (תענית פ"ג ה"ב; הובא לעיל) נאמר שעל בורות שיחין ומערות מתריעין עד "פרוס עצרת", ולאחר מכן אין שואלים מפני שזהו "מעשה ניסים" שאין ראוי לבקש עליו. וביארו המפרשים ש"פרוס העצרת" היינו י"ד יום לפני העצרת. המעיין בלוחות שנה ייווכח שבשבעים לפני חג השבועות חל בין ה-5-20 במאי, ורק בשנים מעוברות הוא חל בין ה-25-28 במאי. לפי"ז יוצא שפרט לשנים מעוברות, "פרוס העצרת" זהו זמן כמעט זהה לשלושים יום לאחר תקופת ניסן, ועד לזמן זה הגשמים אינם "סימן קללה" ואינם "מעשה ניסים", ולכן אפשר עפ"י הירושלמי להתריע עליהם עד תקופה זו.

ה. הברעת הדין

לפי מה שראינו עד כה, קיימת מחלוקת באחרונים כיצד להכריע במקרה של שאלת גשמים בטעות בארץ ישראל לאחר יו"ט ראשון של פסח: לפי הגר"א נבנצל

לגשמים למילוי מאגרים וכדו' הטועה והתפלל "ותן טל ומטר" בקיץ עד זמן קציר חיטים שהוא לערך שבועיים לפני חג השבועות אין מחזירים אותו.

ו. מסקנה

א. בשנה שחונה, שעדיין זקוקים לגשם לשם מילוי המאגרים, גם לאחר הפסח, יכולים יחידים לומר "ועננו" לגשמים ב"שומע תפילה" עד שבועיים לפני חג השבועות. אך למעשה איננו מורים כן, אלא אם כן יפסקו כן גדולי הדור, ובטלה דעתנו לדעתם.

ב. הטועה ושאל טל ומטר לאחר הפסח, עד שבועיים לפני חג השבועות, אם השנה הייתה שחונה וזקוקים לגשמים לשם מילוי המאגרים - אינו צריך לחזור בתפלתו.

החקלאים. לכן נראה שגם גשמים היורדים בזמן הקציר אינם נחשבים לסימן קללה, ולכן כל זמן שהגשם לא נחשב ל"מעשה ניסים" אם טעה ושאל עליו בכרכת השנים - לא יחזור, וכנ"ל. אלא שבדבר זה צריכים להכריע גדולי הדור.

אך עד זמן קציר חיטים בשנה שחונה מכיוון שהריטב"א (דף י"ט ע"ב ד"ה ועל הבורות) פסק כהירושלמי (והשווה את הבבלי אליו) שמתריעין ומתפללין עד פרוס שבועות (והוכחנו לעיל שזו תקופת קציר חיטים לערך) ואם הב"י היה רואה את הריטב"א יכול מאד להיות שהיה פוסק כמותו ולא כפי שפרש בדוחק גדול, לכך נראה שאם לכתחילה מתריעין עד אז, א"כ נראה, שלכה"פ מי שטעה והתפלל אז טו"מ שלא יחזירו אותו.

לכן נראה שבשנה שחונה שזקוקים